

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ КАПІТАЛУ

Капітал – одна із фундаментальних економічних категорій, сутність якої з'ясовується протягом декількох століть. Термін капітал походить від латинського „capitalis”, що означає основний, головний. Саме з його формуванням і використанням безпосередньо пов'язана фінансова діяльність суб'єктів господарювання. Наявність капіталу є умовою створення та розвитку бізнесу. Підприємство, що відокремлено від інших здійснює господарську діяльність, повинно володіти капіталом.

У вітчизняній та зарубіжній науково-практичній літературі можна зустріти багато підходів до визначення сутності капіталу.

Вагомий вклад у розробку теоретичних питань наукового обґрунтування сутності капіталу внесли Пачоли Л., Мен Т., Сміт А., Рикардо Д., Милль Дж. С., Маркс К., Маршалл А., Шумпетер Й. Теоретична і практична розробка питань, пов'язаних з визначенням сутності і змісту капіталу підприємства, здійснена у роботах багатьох сучасних економістів: Базилевича В. Д., Бланка І. А., Бочарова В. В., Леонтьєва В. Е., Поддєрьогіна А.М., Терещенка О.О. та ін.

Наслідуючи єдність логічного й історичного методів дослідження розглянемо економічну природу та еволюцію категорії «капітал». Економісти різних періодів тлумачили це поняття по-різному, оскільки воно є одним з фундаментальних, що має глибокий внутрішній зміст. Сучасна економічна наука трактує капітал як складну, багатоаспектну категорію, еволюція якої відобразила історичний процес розвитку природи, форм руху, динаміки та структури товарного виробництва [4, 254].

Зокрема, французький вчений Фернан Бродель, у науковій монографії, дослідив виникнення, первинне застосування та розвиток терміна «капітал». На його думку, «capitale» (походить від латинського «caput» – голова) з'явилося близько XII-XIII ст. й означало цінності, запас товарів або гроші, що приносять

відсотки [13, 223]. Мотивуючи це, згаданий науковець зазначав: «Слово «капітал» траплялось у проповідях св. Бернардина Сієнського (1380–1444) і відображало негативне ставлення: «...сие плодovitoe средство наживы, кое мы обычно называем капиталом»»[13, 223].

У світовій фінансовій науці термін «капітал» як об'єктивно існуюча й історично сформована категорія трактується по-різному. На нашу думку, на особливу увагу заслуговують два напрямки: грошова або монетаристська концепція та предметна або натуралістична концепція.

З точки зору монетаристської концепції капітал – це гроші, що приносять дохід у вигляді відсотків. Грошовий підхід до визначення капіталу бере початок від меркантилізму, представники якого тлумачили капітал як гроші, що породжують гроші [7; 166]. Так, свого часу Томас Мен (1571–1641), розглядав капітал як гроші, які перебувають у постійному русі і є джерелом доходів [1, 53].

З точки зору натуралістичної концепції капітал – це засоби виробництва або товари, призначені для продажу. Зокрема, Лука Пачолі (1445–1515) – математик, який заклав основи бухгалтерського обліку, вважав капіталом все наявне майно [10, 28].

Представники класичної школи політекономії і, зокрема, Адам Сміт характеризує капітал як частину запасів, якими володіє людина і від яких сподівається отримати дохід [12, 308]. У поданому визначенні основну увагу акцентовано на запасах, які мають властивість приносити дохід.

Продовжувач ідей цього видатного економіста Дж. С. Міль розумів капітал по-іншому, ніж його сприймали звичайні люди: «Люди думають, що капітал – це синонім грошей» [9, 148]. У праці «Основи політичної економії» він обґрунтовує твердження, що капітал представляє собою попередньо нагромаджені запаси продуктів праці і виконує функцію забезпечення необхідними для виробничої діяльності спорудами, охороною, знаряддями та матеріалами, а також засобами існування для робітників під час виробничого процесу.

Давид Рікардо також вбачав у капіталі частину багатства країни, що використовується у виробництві і складається з їжі, одягу, інструментів, сировини, машин та інших засобів, необхідних для того, щоб привести в дію працю [11, 450].

А. Маршалл виокремлює людський капітал і капітал із суспільної точки зору (як загальну категорію). У людському капіталі він вбачає ту частину багатства, яка виділяється для отримання доходу. Це ті блага, які використовує людина у своєму виробництві, зберігає з метою продажу за гроші або використовує для виробництва речей, які буде продавати за гроші [8, 132–133]. Інакше кажучи, це та частина майна людини, з якого вона сподівається отримати дохід [8, 139]. Характеризуючи капітал як загальну категорію, згаданий вчений розглядав «...все вещи, кроме земли, которые приносят доход» [8, 140]. Як бачимо, Д. Рікардо та А. Маршалл характеризують капітал як частину багатства, яка бере участь у виробництві.

На думку Н. Г. Чернишевського, капітал представляє собою нагромаджені запаси продуктів попередньої праці, тобто ті продукти, які потрібні для нового виробництва [16, 94; 147]. Цей вчений наголошував, що розмір виробництва обмежений розмірами капіталу [16, 102]. Близьке за змістом визначення зустрічаємо у сучасних американських науковців, професорів економіки Массочусетського технологічного інституту С. Фішера, Р. Дорнбуша, Р. Шмалензі, які застосовують термін «фізичний капітал», що являє собою запас виготовлених товарів, які беруть участь у виробництві товарів і послуг [15, 322]. Всі вищезгадані вчені також трактують капітал як запаси, при цьому вказуючи на їхню участь у виробничому процесі.

Джон Бейтс Кларк уявляв капітал як багатство, вкладене у матеріальні речі, які постійно змінюються, і це відбувається безперервно, хоч сам фонд зберігається [6, 431]. У такому контексті згаданий економіст визначає капітал як багатство, яке перебуває у постійному русі.

Австрійський економіст Е. Бем-Баверк (1851–1914) розглядав капітал як вторинний фактор виробництва, який пов'язує основні фактори: землю та

працю, і хоч він є проміжним продуктом, створеним працею та природою, саме капітал приносить надлишок товарів і має власну продуктивність [6, 386].

Таким чином, можна зазначити, що у вище вказаних наукових працях капітал розглядається як форма багатства або запасів, що ототожнюються із засобами виробництва і використовується не стільки для поточних, скільки для майбутніх потреб з метою отримання прибутків.

Значний внесок у розвиток теорії капіталу зробив Карл Маркс, який в однойменній праці стверджував, що історичними передумовами виникнення капіталу є товарне виробництво і розвинений товарний обіг [7, 157]. Капітал він визначає як вартість, здатну до самозростання [7, 166].

Принципово відмінний підхід до тлумачення досліджуваної дефініції знаходимо у Й. Шумпетера, який розглядає капітал як важіль, що дає змогу підприємцю отримувати у повне розпорядження потрібні йому блага, як засіб, за допомогою якого можна використовувати ці блага для досягнення нових цілей, а також орієнтувати виробництво в новому напрямку [17, 231]. Однак, на його думку, капітал підприємства – це не сукупність благ, оскільки капітал протистоїть благам: на капітал купуються блага, він вкладається в них, і тому функція капіталу відрізняється від функцій придбаних благ. Функція останніх полягає у тому, що вони відповідно до технічних властивостей служать виробництву, щоб виробляти нові блага. Функція капіталу полягає у забезпеченні підприємцю благ, які будуть використані у виробництві, тобто капітал виступає як засіб отримання благ і є “агентом” між підприємцем та сукупністю благ. Підприємець може мати капітал ще до початку виробничого процесу. Й. Шумпетер стверджує, що капітал виступає як власне капітал, будучи лише засобом залучення благ, а тоді, коли необхідні засоби виробництва куплено, капітал зникає [17, 234]. Цей вчений тлумачить капітал винятково як фонд купівельної спроможності, що не може бути замінений жодною категорією благ [17, 236]. Таке розуміння капіталу виключає його матеріальний вияв і близьке до тлумачення прав володіння та використання, що нашу думку є дискусійним.

Сучасна фінансова наука характеризується широким спектром підходів до визначення цієї категорії. Так, російські дослідники В. В. Бочаров і В. Є. Леонтьєв розглядають капітал як загальну величину коштів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, вкладених в активи (майно) корпорації [3, 193].

В «Енциклопедії банківської справи України» капітал трактується як початкова сума коштів для підприємницької діяльності або накопичені матеріальні ресурси та інші цінності, результат минулої і засіб для майбутньої виробничої чи комерційної діяльності [5, 275]. У цьому визначенні капітал розглядається як кошти, що вкладаються у підприємницьку діяльність у момент формування чи в процесі функціонування підприємства.

Оксфордський тлумачний словник трактує «capital» як гроші, вкладені їхніми власниками в організацію для того, щоб вона почала діяти [14, 103]. Як бачимо, це тлумачення капіталу стосується лише коштів власників, які забезпечують початок діяльності суб'єкта господарювання.

Проведені дослідження еволюції та становлення даної категорії свідчить про те, що трактування капіталу як економічної категорії визначається широким спектром підходів. Універсального визначення капіталу, яке б відповідало потребам науки і практики не існує.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що у сучасній економічній літературі найбільш повний і системний погляд на визначення сутності капіталу, на наш погляд, належить вітчизняному вченому І. Бланку: «Капітал – це накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових коштів і реальних капітальних товарів, які залучаються його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язано з факторами часу, ризику і ліквідності» [2, 21].

Вище наведене визначення є найбільш повним, оскільки вказує на:

- 1) грошову і матеріальну форму вияву;
- 2) безпосередню участь у виробничому процесі;

- 3) вплив різних факторів;
- 4) мету використання.

Список використаних джерел

1. Бартнев С. А. История экономических учений: Учебник. – М.: Юристъ, 2001. – 454 с.
2. Бланк И. А. Управление формированием капитала. – К.: “Нико-Центр”, 2000. – 512 с.
3. Бочаров В. В., Леонтьев В. Е. Корпоративные финансы. – СПб: Питер, 2004. – 592 с.
4. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2001. – 598 с.
5. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах та ін. – К.: Молодь: Ін Юре, 2001. – 680 с.
6. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. – М.: Дело, Вита-Пресс, 1996. – 544 с.
7. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. (Пер. И.И. Скворцова-Степанова.) Т.1. Кн. 1. Процесс производства капитала. – М.: Политиздат, 1978. – 907 с.
8. Маршалл А. Принципы политической экономии. Ч.1 / Пер. с англ. Р. И. Столпера: Общ. ред. д. э. н. С. М. Никитина / – М.: Прогресс, 1983. – 415 с.
9. Мильль Дж. С. Основы политической экономии: пер. с англ. под ред. чл.-кор. АН СССР А. Г. Милейковского. Т.1. – М.: Прогресс, 1980. – 495 с.
10. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях. – М.: Статистика, 1974. – 159с.
11. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения // Антология экономической классики: Петти, Смит, Рикардо: В 2-х т., т. 1. – М.: Эконом-Ключ, 1993. – 475 с.

12. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов // Антология экономической классики: Петти, Смит, Рикардо: В 2-х т., т.1. – М.: Эконом-Ключ, 1993. – 475 с.
13. Фернан Бродель Материальная цивилизация, экономика и капитализм XII – XIII вв. Т.2. Игры обмена: Научная монография / Перевод с франц. д.и.н. Л. Е. Куббеля; ред. д.и.н. Ю. Н. Афанасьева/ – М.: Прогресс, 1988. – 632 с.
14. Финансы: Оксфордский толковый словарь: Англо-русский. – М.: Издательство «Весь мир», 1997. – 496 с.
15. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика: Пер. с англ. со 2-го изд. – М: Дело-ЛТД, 1993. – 864 с.
16. Чернышевский Н. Г. Основания политической экономии: Полн. собр. соч. в 15 томах. Т.9. – М.: ОГИЗ, 1949. – 1011 с.
17. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.